

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ В МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ

THEORETICAL PREREQUISITES FOR APPLYING A NATIONAL-CULTURAL APPROACH TO MUSIC EDUCATION

Стаття присвячена одній з актуальних проблем регіональних та культурних відмінностей у музичному фольклорі. Саме музичні традиції та звичаї – дві взаємопов'язані форми впливів на молоде покоління. На музичних традиціях засноване трудове, фізичне, естетичне, релігійне та національне виховання. Певні педагогічні функції виконують і засоби виховання, зокрема колискові пісні. Традиції вміщують в собі звичаї, обряди. Звичаї чітко регламентують вчинки членів певної етнічної групи в конкретних ситуаціях, регулюють поведінку особистості в певній сфері життя й діяльності, у тому числі і в міжособистісних відносинах, вимагаючи прояву моральних, а також трудових якостей, типових для етносу.

Висвітлено історичні моменти, зазначено, що народна пісня веде свій початок ще з античності. Наголошено, що залежно від способу виконання українські народні пісні поділяються на сольні, колективні (хорові), діалогічні, пісні-плачі, хороводні, танцювальні пісні. Зазначено, що для танцювальних пісень вживають такі терміни: шумка, чабарашка, співанка, коломийки, приспівки.

Варто зазначити, що виконання значної частини обрядових та жартівливих пісень поєднується з танцями: гаївки, частівки, весільні пісні. На основі аналізу літературних джерел обґрунтовується їх вплив на побут і культуру нації. Про це писали ще давньогрецькі філософи Гіппократ, Страбон, Платон та інші.

В українській літературі давні народні пісні у XIX ст. іноді називали старинами. На сьогоднішній день українська фольклористика налічує понад сто термінів для називання народної пісні. Основна увага зосереджується на одному з найважливіших завдань сучасної музичної фольклористики – на проблемі складання різних показників, систематизації і каталогізації народних пісень. Виявлення певної структурної одиниці в історичній еволюції музичного фольклору допомагає прояснити специфіку окремих пісенних елементів, їх взаємодія і взаємозумовленість. Безперечно, що в силу мінливості, варіативності природи народної творчості важко встановити вичерпні ознаки єдиної системи тим паче, що історично склалися українські народно-пісенні культурні процеси мають свої специфічні сторони. Проте, необхідна змістовна характеристика пісні і оцінка її функціональності.

Ключові слова: пісні-хроніки, жанр, сюжет, мотив, традиція, тропи, формула, голосяння, жартівливі пісні, історичні пісні,

козацькі пісні і думи, балади, патріотичні пісні, повстанські пісні.

The article is devoted to one of the pressing problems of regional and cultural differences in musical folklore. It is musical traditions and customs that are two interconnected forms of influence on the younger generation. The musical traditions are based on labor, physical, aesthetic and religious and national education. Certain pedagogical functions are also performed by the means of upbringing, in particular lullabies. Traditions contain customs, ceremonies. Customs clearly regulate the actions of members of a certain ethnic group in specific situations that regulate the behavior of an individual in a certain sphere of life and activity, including in interpersonal relationships, requiring the manifestation of moral and labor qualities typical of an ethnic group.

Historical moments are highlighted, it is indicated that folk song dates back to antiquity. It is noted that, depending on the method of performance, Ukrainian folk songs are divided into: solo, collective (choral), dialogic, crying songs, round dance, dance songs. It is noted that the following terms are used for dance songs: Shumka, Chabarashka, song, ditties, refrains. It is worth noting that the performance of a significant part of ritual and comic songs is combined with dances: gaevka, ditties, folk songs. Based on the analysis of literary sources, their influence on the life and culture of the nation is substantiated. This was written by the ancient Greek philosophers Hippocrates, Strabo, Plato, etc.

In Ukrainian literature, ancient folk songs in the XIX century, sometimes called antiquities. Today, Ukrainian folklorist has more than a hundred terms for naming a folk song. The main focus is on one of the most important tasks of modern musical folklore – the problem of compiling various indicators, systematizing and cataloging folk songs. The identification of a specific structural unit in the historical evolution of musical folklore helps to clarify the specifics of individual song elements, their interaction and interdependence. It is indisputable that due to the variability and variability of the nature of folk art, it is difficult to establish exhaustive signs of a unified system, especially since historically Ukrainian folk song cultural processes have their own specific aspects. However, a meaningful characterization of the song and an assessment of its functionality are necessary.

Key words: chronicles songs, genre, plot, motive, tradition, trails, formula, lamentations, comic songs, historical songs, Cossack songs and thoughts, ballads, patriotic songs, rebel songs.

УДК 7. 01

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-2-6>

Матяшук О.М.,
викладач фортепіано
Луцького педагогічного коледжу
Шумська В.С.,
викладач фортепіано
Луцького педагогічного коледжу

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Педагогічний аспект звичаїв полягає у виробленні в молодого покоління певних звичок і стандартів поведінки. Дидактичний початок тут проявляється перш за все у вигляді правил для наслідування. Потужним дієвим елементом етнопедagogіки є усна народна творчість, яка зберігає в пам'яті поколінь

переважно ідеальні норми і правила поведінки, високоморальні вимоги і постулати. Сила емоційного впливу різних видів і жанрів фольклору дозволяє коригувати моральний дух молодого покоління. Ось чому так важливо в початковій освіті використовувати в музичному мистецтві виховний потенціал фольклору. Народні пісні, танці, мелодії

не тільки здатні вплинути на формування естетичного смаку молоді, а й на їхній духовний та естетичний розвиток [5, с.13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Процес формування духовності молодого покоління засобами фольклору описували в своїх працях З. Доленга-Ходаковський, В. Залеський, Я. Головацький, О. Кольберг [2]. Виховна роль української народної пісні поки не стала предметом окремого дослідження, хоча про це згадувалося в роботах відомих педагогів Г. Ващенко, В. Сухомлинський, С. Русова. Про роль народної пісні як серцевини української культури писали українські мистецтвознавці Б. Грінченко, Д. Антонович, Ф. Колесса [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що всі автори єдині в думці, що знання української народної музики, народного мистецтва, її активне виконання, впливає на особистість, яка приходить до усвідомлення себе як частини українського народу, тобто до національної самоідентифікації.

Мета статті – науково обґрунтувати та довести, що важливим складником національної культури кожного народу є виховання підростаючого покоління на кращих зразках музичних культурно-історичних традицій українського народу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Народні музичні традиції у взаємодії утворюють традиційні форми побутового народного мистецтва (хороводи, колискові пісні, танці, обряди, казки). В народному музичному мистецтві і національно особливе, і загальнолюдське, що є основним у роботі з молодим поколінням на заняттях музичного мистецтва. Воно має стати предметом вивчення при підготовці фахівців музичного мистецтва. Слова і музика у тісному взаємозв'язку дають можливість розширення можливостей на заняттях музичного мистецтва [6].

Українська ідентичність як усвідомлення особистістю своєї національної приналежності до певної етнічної спільності необхідна для задоволення двох вельми суперечливих потреб: потреби в самобутності і незалежності від інших людей і в той же час потреби в належності до групи. У стабільному суспільстві необхідність національної ідентифікації перебуває в прихованому стані, актуалізується ж вона в нестабільному суспільстві, в ситуації міжнародного конфлікту [5, с. 44].

Це є ключовою позицією у формуванні в молодого покоління на музичних заняттях любові до рідного краю, до народного музичного мистецтва, художніх традицій, почуття єдності українського народу, його своєрідності, що йдуть від історичного досвіду [2].

Різний рівень музичного сприйняття в освітньому процесі проявляється в різному музичному

досвіді молодого покоління. Величезна кількість молодих людей росли в сім'ях з яскраво вираженими народними традиціями, інші непогано знайомі з сучасною музикою, яку слухали і виконували в дитячому садку, в спеціалізованому закладі загальної середньої освіти, і її інтонаційний лад не сприймається ними як щось абсолютно чуже та незрозуміле [1, с. 9].

З метою уточнення фактичного стану музичного розвитку молоді багато педагогів при першому ж знайомстві з ними пропонують охочим виконати улюблену пісню. Проте варто зазначити, що всі із задоволенням «виступають» перед друзями та однокласниками, а педагогу після цього легше орієнтуватися в групі, знаючи приблизний рівень музичного розвитку особистостей.

Слід наголосити на тому, що знайомство молодого покоління з музичними творами з фольклору формує в них національну гордість і сприяє більш глибокому розумінню української громадянської культури. Проведення такої роботи вимагає від педагога ретельного планування змісту занять. Суть його у визначенні основних завдань кожного заняття, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Варто зазначити, що релігійний склад студентів у закладі освіти також вносить певну специфіку в процес морального виховання на музичних заняттях. Студенти ж переконуються в тому, що музика різних релігійних громад розповідає про певні соціальні явища життя, почуття, думки, переживання людей. Проте емоційно усвідомлене сприйняття і виконання національної музики активно сприяє формуванню в них патріотизму і міжнародної толерантності [7].

У дослідженні Т. Мана фольклор у практиці позакласної роботи розглядається як явище, яке необхідно трактувати з двох сторін: змістової і формальної. Такий підхід враховує діяльнісний аспект у роботі з ним на противагу інформативному [9].

Питання впливу народних музичних традицій на становлення особистості поки не знайшли широкого відображення в педагогічній літературі та наукових дослідженнях. Внаслідок неопрацьованості цього питання в теорії, в освітній практиці, а також при підготовці педагогів-музикантів, ми маємо тільки формалізоване уявлення про формування музичної культури особистості, коли народне мистецтво, музика береться як даність, зафіксована в нотах, словах, фонограмах.

Цей погляд на народне мистецтво не враховує деякі важливі моменти: не береться до уваги традиційність як форма побутовості народного мистецтва, спосіб його існування, а в традиційності поряд з яскраво вираженим релігійним ядром є національний елемент, властивий народному мистецтву; не враховується історико-регіональний

аспект традиційних зв'язків мистецтва народу з тягою до землі, природи, людей, тобто до суспільного середовища, де суспільна мораль вимагає від людини поваги до іншого, активної життєдіяльності відповідно до норм суспільства [3, с. 93]. Ось чому в умовах сучасного освітнього процесу необхідні відповідні уточнення, які б дозволили реалізувати виховний потенціал музичних творів різних регіонів України.

Так, музично-пісенне мистецтво Західної і Східної України, як і духовна і матеріальна культури взагалі, формувалося й розвивалося в тісному постійному взаємозв'язку і взаємодії з історико-культурним становленням регіону. Багато в чому шлях соціально-економічного розвитку та форми побуту народу, а також складні процеси міжрелігійних контактів визначили при всій відмінності єдиний в істотних рисах культурний світ. Так, музика багатьох регіонів України характеризується однаково типовими пісенно-інструментальними жанрами, подібними системами музичних структур і музичної форми (музична форма мається на увазі як цілісна система засобів вираження і в сенсі загального, історично сформованого композиційного плану окремого твору) і музичним ритмом, мовною інтонацією, і подібними або близькими за будовою музичними структурами [5, с. 22].

Дослідження фундаментальних рис української народної музики різних регіонів України, що сформувалися в тривалий період, здатної зберігати в собі форми і формотворчі принципи тисячолітньої давності, дозволяє виявити певні параметри спільності в типології музично-пісенних жанрів, художніх формах, засобах виразності.

Український музично-пісенний спадок, представляючи собою окрему культурну цілісність, може бути класифікований за рядом зазначених ознак і універсальними законами поширення народної музики в освітньому закладі її необхідно розглядати в історичній ретроспективі, починаючи з найбільш раннього музичного мистецтва, що представляє собою початковий етап української музичної спадщини.

Відомо, що музичний фольклор, як і народна творчість взагалі, є результатом не тільки емоційно-художньої, а й соціальної потенції народу, одна з форм освоєння дійсності. Виходячи з цих тверджень, найдавніші пісенно-музичні традиції можна розділити на пісні, безпосередньо пов'язані з працею, і пісні, пов'язані з працею опосередковано. Цей фактор включає не тільки власне твори, пов'язані з трудовою діяльністю, а й відображає тісний контакт пісенно-музичної народної творчості з великою областю духовної діяльності народу, міфологічними, етичними віруваннями і уявленнями, громадськими інститутами і правовими нормами (на архаїчній стадії розвитку народного музичного мистецтва багато

пісень і наспівів, які виникли протягом тисячоліть обрядів і культів). Вони не можуть бути зрозумілі без звернення до релігії, етико-правових норм суспільства [4, с. 6].

Музичний фольклор, адекватно відображаючи зміст і характер соціально-громадського розвитку народу, виробляє специфічні форми пісенної творчості або жанрової освіти, які стають відмінними ознаками кожної народно-пісенної культури. Так, українська лірична пісня, будучи своєрідною квінтесенцією багатомістового фольклорного процесу, відповідає спокою і терплячості українського народу, а складність і гнучкість багатоголосої фактури і інтонаційна виразність наспівів дає необхідну психологічну розрядку [2, с. 10].

Подальше становлення і поглиблення нової стилістичної форми відбувається на більш пізньому етапі створення пісні. Історична доля народу ще більше ускладнювалася і внутрішньою міжусобицею. Внаслідок цих причин в українському фольклорі починають все більше домінувати героїчні пісні з реальними фактами, які зафіксували та оспівували боротьбу народу із зовнішніми ворогами.

Назва твору, розкриваючи конкретні життєві колізії, дає певний емоційний настрій на її сприйняття, творить специфічну образну «тональність»: виявляє загальний характер і вказує на особливу стилістичну форму пісні різної жанрової приналежності [9].

У визначенні жанру пісні її назва не завжди може відігравати вирішальну роль, та й народні виконавці не надають принципового значення назві пісні. Головними є форма побутування, функціональність пісні і ставлення виконавця, що демонструється їм у процесі її відтворення. «Однією з найбільш характерних властивостей фольклорного стилю є його емоційна насиченість, ніби постійна участь оповідача в дії, прагнення викликати реакцію у слухача [7].

У фольклористиці неможливо обійтися без жанрової класифікації. Як відомо, класифікація дозволяє єдиним поглядом охопити всі існуючі жанри народного пісенної творчості. Вона встановлює жанрові відмінності на тому чи іншому рівні, в тих чи інших параметрах і допомагає визначити специфічні особливості кожного жанру. Однак слід пам'ятати, що будь-яка класифікація досить умовна [10, с. 18].

Виходячи з цього, І. Карпова [5] систематизувала жанрову класифікацію українських народних пісень, виділивши великі жанрових області, що поділяються на цикли, сім'ї, види і підвиди. Запропонована нею класифікація народних пісень містить ознаки хронологічної послідовності виникнення жанрів:

1) першу групу становлять епічні, ліричні, ліро-епічні, ліро-драматичні (ігрові та деякі хоровадні

пісні, зміст яких розігрувався), пісні-балади, обрядові пісні, необрядові пісні;

2) пісні за змістом: історичні, героїчні, соціально-побутові (суспільно-побутові або станові), історично-побутові, пісні, жартівливі (гумористичні), родинно-побутові, пісні набожного змісту (релігійні), дитячі, календарно-обрядові, сімейно-обрядові, величальні сатиричні пісні;

3) пісні за хронологічно-тематичним (або історико-тематичним) принципом. Тут тематика пісень досить різноманітна, відбиває історичні події, родинні стосунки, соціальні та виробничі відносини: пісні про боротьбу з турецько-татарськими загарбниками, про боротьбу з польсько-шляхетськими загарбниками, про стихійні селянські повстання та їх героїв, козацькі, гайдамацькі, рекрутські, жовнірські, чумацькі, заробітчанські, бурлацькі, наймитські, строкарські, ремісницькі, шахтарські, пісні про еміграцію, революційні, робітничі (пролетарські), пісні про жіночу долю, про кохання (любовні пісні), сороміцькі, пісні про пияцтво, вдовині, колискові пісні;

4) пісні, що супроводжують різні обряди, види праці: колядки, щедрівки, пісні-віншівки, веснянки, великодні пісні, колодчанські, русальні, троїцькі, петрівчані, царинні, купальські, собіткові, жниварські пісні: зажинкові пісні, жнивні, обжинкові; косарські, пастуші, весільні, ладкання, родильні пісні, голосіння, тужіння, ритуальні пісні (ритуальні пісні-команди) [5, с. 43].

Висновки. Народні музичні твори в силу свого особливого становища містять величезні можливості в плані виховання і розвитку особистості. Через їх осягнення людина засвоює параметри своєї національної культурної ідентичності і разом з усвідомленням органічної єдності рідної музич-

ної культури зі світовою художньою культурою – розуміння не лише своєї етнокультурної особливості, але і спільності. Ось чому етнокультурний підхід повинен стати одним з основних принципів музичної освіти, а першим кроком на шляху його реалізації може бути коригування формування музичної культури при професійній підготовці педагогів музичних дисциплін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аболина Т.Н., Миропольская Н.Е. Эстетическое воспитание в школе. К. : Изд-во при КГУ Вища школа, 1987. 96 с.
2. Ветлугина Н.О. Возраст и музыкальная восприимчивость. Восприятие музыки. Сб. статей. М. : Музыка, 1980. С. 229–243.
3. Дорошенко Т.В. Формування у молодших школярів навичок музичного сприймання : автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1993. 19 с.
4. Естетичне виховання: Довідник / В.І. Мазепа, А.В. Азархін, В.С. Горський та ін. К. : Політвидав України, 1988. 214 с.
5. Єременко О.В. Розвиток музичного сприймання підлітків засобами використання музичних констант : автореф. дис...канд. пед. наук. К., 1998. 17 с.
6. Концепція позашкільної освіти та виховання. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1997. № 7. С. 22–32.
7. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. М. : Музыка, 1972. 383 с.
8. Оришака Ю.М., Черушева Г.Б., Пересунько Т.К. Душа обязана трудиться... (Социально-нравственные аспекты формирования эстетической культуры подростков). Учебное пособие. К., 1995. 165 с.
9. Прокофьева Л.Б. Образне сприймання музики молодшими школярами як педагогічна проблема. Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання : Зб. наук. пр. К. : КДУКМ, 1997. С. 95–100.